

De actualiteit van automutilatie

Wanneer het woord vlees wordt

Uit: Mark Kinet (Red.) *Zelfverwonding. Psychodynamiek en Psychotherapie.*
Antwerpen/Apeldoorn: Garant, in productie.

I felt white, drained of blood, cared for, purified. Peaceful.
Margaret Atwood¹

A scar is what happens when the word is made flesh.
Leonard Cohen²

Mark Kinet

Argument

Automutilatie vertrekt vanuit een *noodsituatie*. Ze is een poging tot *evacuatie* van ondraaglijke inhouden. Het is zich *behelpen* zonder appel op of tussenkomst van de Ander. Ze gaat gepaard met verstomming, met zwijgen of *verzwijgen*. In al deze opzichten is ze verwant met de verslaving of *addictie*, die in een pertinente *spielerei* van Rik Loose (2002) met 1 d geschreven wordt: a-dictie. Zonder spreken.

Ziedaar in een notendop een toelichting van de oorspronkelijke titel van mijn bijdrage: ‘*Automutilatie. Een stomme nooduitgang voor doe-het-zelvers*’³. Hij kwam meteen in mij op wanneer ik enkele essenties van zelfverwonding voor de geest haalde. Ik ben dan ook grotendeels werkzaam als psychiater binnen de eenheden mentalisatie en klinische psychotherapie van een psychiatrisch ziekenhuis. Angst, depressie en ernstige persoonlijkheidsproblemen worden er in een poging tot breeddenkende integratie tussen psychiatrie en psychoanalyse behandeld (Kinet,

---

¹ Uit de roman ‘*Cat’s eye*’ (1988)

² Uit de roman ‘*The favorite game*’ (1963)

³ Deze tekst is de uitgewerkte versie van een gelijknamige lezing op een studiedag klinische psychotherapie over automutilatie cf de Verantwoording.

2003)⁴. Automutilatie is er bij wijze van spreken wekelijkse zo niet dagelijkse kost.

Maar er is meer. Al naargelang de beschikbare cijfers komt automutilatie vooral voor bij jongeren en jongvolwassenen tussen 14 en 25 jaar. Tot 50 % van de opgenomen psychiatrische patiënten in deze leeftijdscategorie heeft geautomutilieerd. Het voorkomen van automutilatie stijgt gestaag sinds de jaren '80. Uit epidemiologisch onderzoek van 2008 (Madge p 667-677) blijkt dat 1 op 7 vrouwen (tegenover 1 op 25 mannen⁵) zichzelf ooit verwondt. Wat is er gaande? Wat is er met onze tijd aan de hand dat hij zulke kinderen baart? '*There is no such thing as a baby*' riep Winnicott (1952 p 99) uit tijdens een vergadering van de Britse Vereniging voor Psychoanalyse. We vullen aan: *There is no such thing as a patient!* Hij moet immers steeds begrepen worden in zijn verhouding tot de grote Ander van zowel gezin als samenleving.

Vooruitblik

Na een korte antropologische voorbeschouwing bestaat deze bijdrage dan ook uit twee delen: een kort over de analyse van de cultuur en een lang over die van de kliniek.

Onze postmoderne conditie kenmerkt zich o.a. door twee zaken. Er is een verlies van *zin* die gevolg is van het einde van de Grote Verhalen met hun autoriteit, traditie en houvast. Er is anderzijds de gemondialiseerde malle molen van het kapitalisme die de mens tot *consumens* herleidt. De tegen- en jeugdcultuur van de *bohème* is na 1968 *mainstream* geworden. Ik stel de vraag: moet opstand dan een rauwe, vleselijke gedaante aannemen?

Via een kort filmfragment en een douchescène zoals in '*Psycho*' (1960) van Alfred Hitchcock komen we in deel twee met beide voeten in de kliniek terecht. Wat verstaan we onder automutilatie en hoe kom je erbij? Theoretisch wordt stilgestaan bij het verschil tussen aktuaalpathologie en psychopathologie. De grondvorm van drift en trauma wordt voorgesteld. Verschillende verklaringsmodellen van automutilatie passeren de revue. Bij wijze van *interludium* geef ik een bloemlezing van getuigenissen. Na verdere beschouwingen over trauma en affect, eindig ik met enkele vignetten en een eindnoot om verder over *na* te denken.

Mens en dier

Volgens nogal wat filosofen is *zelfmoord* het grootste filosofische probleem. Ze is bij uitstek des mensen. In weerwil van mediatieke voorbeelden zoals walvissen en lemmingen plegen dieren strikt gesproken geen zelfmoord. Ook zelfverwonding is bijna een menselijk privilege. Bij

---

⁴ Voor diverse publicaties en downloads o.a. betrekking met de klinische psychotherapie waarvan sprake zie www.markkinet.be

⁵ Dit is een klassiek *gender* verschil: vrouwen zijn auto- en mannen alloplastisch. Ze snijden resp. in eigen en andermans vlees. De ernstige vrouwelijke borderline stoornissen zitten in 'de psychiatrie', de mannelijke bevinden zich wel vaker in de gevangenis...

bepaalde vogels en honden komt wel ‘*self-injurious behavior*’ voor t.g.v. stress, isolatie, angst, ziekte of verveling⁶.

In zijn redevoering over de menselijke waardigheid (die vandaag beschouwd wordt als het manifest van de Renaissance⁷) vergelijkt Giovanni Pico della Mirandola (1486) de mens met een kameleon. Hij is wezenlijk Proteïsch. Er bestaat niet zoiets als een menselijke natuur. De mens kan allerlei gedaanten aannemen al naargelang de omstandigheden waarin hij zich bevindt.

Enkele eeuwen later schreef Jean Jacques Rousseau zijn ‘*Discours sur l’inégalité*’ (1754) die dan weer kan beschouwd worden als een van de grondteksten van de Verlichting. Het dier is in zijn instinct, d.w.z. de logica van zijn genetisch programma *gevangen*. Zet een duif vlees en een kat graan voor en ze sterven allebei van de honger. Ze kunnen zich niet bevrijden uit hun plantenetende of vleesetende lotsbestemming. De mens daarentegen is niet één maar *twee* met de natuur. Hij is in staat zich aan *de* natuur maar ook aan *zijn* ‘natuur’ te onttrekken. In deze verwijdering van de natuur of in het *exces* berust precies de *vrijheid* waartoe hij in een befaamde uitspraak van Sartre is veroordeeld⁸. Bijvoorbeeld op vlak van liefde, seksualiteit en relaties is de hedendaagse keuzevrijheid ronduit duizelingwekkend. Historisch is dit waarschijnlijk uniek.

Dubbel

Nog volgens Rousseau kent de mens i.t.t. het dier een dubbele *historiciteit*. Er is de historiciteit van de *soort* namelijk de *civilisatie*. Een mierenhoop, een kudde antilopen, een zwerm spreeuwen vertoont vandaag identiek hetzelfde gedrag als millennia geleden. Kijk anderzijds naar Londen, Parijs of het huidige platteland. Na amper een eeuw is hun samenleving onherkenbaar veranderd. Daarnaast is er de historiciteit van het *individu* namelijk de *educatie*. Enkele minuten nadat een kalf, een krokodil, een eend zijn geboren beschikken ze op genetisch geprogrammeerde, d.w.z. instinctieve wijze over het nagenoeg volledige volwassen gedragsrepertoire. Dit terwijl de mens in *neotenie*, d.w.z. volstrekt fysiologische onrijpheid en in absolute afhankelijkheid (Winnicott, 1960 p 46) wordt geboren. In het westen heeft hij al gauw zo’n 25 jaar nodig om volledig op eigen benen te kunnen staan.

De mens is tegelijk uitvinder en auteur van zijn eigen geschiedenis. *Story* èn *history* zijn de

---

⁶ Het gaat dan echter om dieren waarvan algemeen wordt aangenomen dat ze niet beschikken over zelfbewustzijn, noch dat ze tot welke *keuze* dan ook in staat zijn. Veronderstellen begrippen als zelfmoord of zelfverwonding dan ook niet enige vorm van *vrijheid* die deze schepselen volledig vreemd is?

⁷ ‘*De hominis dignitate*’ (1486). Pico was een Italiaanse Renaissance filosoof die op 23jarige leeftijd een manifest schreef bestaande uit 900 stellingen m.b.t. filosofie, religie, fysica etc waarmee hij een wereldwijd congres wenste te openen.

⁸ In de terminologie van deze laatste is het dier *iets*, het is ‘*être*’. De mens daarentegen is *niets*, is ‘*néant*’ en kan juist daardoor alles *worden*. Zie ‘*L’être et le néant*’ (1943).

voortdurende som van zijn keuzes⁹. Voor Aristoteles was de mens een redelijk dier. Ondertussen weten we dat sommige dieren met de mensapen voorop over heel wat intelligentie beschikken. Ook sensibiteit is geen menselijk voorrecht. Er spelen bijvoorbeeld bij zoogdieren heel wat min of meer empathische emoties. Zelfs de taal maakt misschien niet eens zo'n kwalitatief, dan wel een *gradueel* verschil uit. Maar slechts de mens heeft gegeten van de boom van kennis van goed en kwaad. Hij is een moreel wezen, zowel in staat tot misdaad als heiligheid. Precies daarom was hij van alle sterfelijke wezens de beste remedie tegen verveling van de Olympische goden¹⁰.

Bêtises

I.t.t. het dier kan de mens inderdaad *beestigheden* begaan. In het Frans klinkt dit mooier: '*des bêtises*'. Maar net zozeer in contrast tot het dier kan hij zich *vervolmaken*. Een menselijke geneeskunde c.q. psychiatrie is dan ook geen *diergeneeskunde*. Ze is niet *veterinair*. In het menselijke ontmoeten natuur en cultuur, brein en geest elkaar. Om hem te begrijpen is er nood aan tellen en vertellen, aan cijfers en ontcijfering. Neuro- en evolutiebiologie delen we tot 99% met onze dierlijke broeders en zusters. Niets dierlijks en zeker niets zoogdierlijks is ons vreemd. We hebben veel uit het biologische en ethologische te leren. Toch volstaat deze *common ground* niet om de mens in zijn vaak ondoorgrondelijke wegen te kunnen volgen.

Bovenop de dubbele historiciteit speelt immers ook nog een dubbele *oorzakelijkheid*¹¹. Er is de algemene want natuurlijke oorzakelijkheid. Een appendicitis of een blaasontsteking leveren overal en altijd dezelfde verschijnselen op. Maar daarnaast is er de particuliere, zeg maar menselijke ofwel psychische oorzakelijkheid. Ingrid heeft alleen last van haar liftfobie in aanwezigheid van mannen met baarden. De reden hiervoor is te zoeken binnen haar particuliere, individuele geschiedenis¹².

Ziedaar en voorafgaandelijk een kleine antropologie. Inzake psychologie en psychopathologie zitten we noodgedwongen te paard op natuur- en geesteswetenschap (Nieweg, 2005). Het verplicht ons tot een spagaat of *grand écart*. Mijn oprechte excuses, maar ik laat geen gelegenheid voorbijgaan om dit stokpaardje van stal te halen en er een ritje mee te maken.

---

⁹ In een beroemd voorbeeld vergelijkt Sartre het dier met een briefopener. Zijn ontwerp bepaalt zijn gehele bestaan. '*L'essence précède l'existence.*' Alleen bij de mens is het omgekeerd. '*L'existence précède l'essence.*' Zie '*L'existentialisme est un humanisme*' (1970)

¹⁰ Zie de mythe van Epimetheus en Prometheus zoals ze door Protagoras wordt verteld in de gelijknamige dialoog van Plato.

¹¹ Zie voor een bespreking van de natuurlijke vs psychische oorzakelijkheid André Green '*La causalité psychique*' (1995)

¹² Misschien nog een verschil. In de natuurlijke oorzakelijkheid is er *proportionaliteit*. Een keitje produceert minder rimpeling in de vijver dan een kassei. Niet zo in de psychische oorzakelijkheid waar de een ongeschonden nacht en ontij doorstaat terwijl de ander kapot is van een erwt onder een heuse berg matrassen.

*Van vader tot kwader*¹³

Belangrijkste handelsmerk van onze tijd is de postmoderne conditie met haar einde van de Grote Verhalen. Gedurende vele eeuwen en op solide wijze hebben religieuze en seculiere ideologieën de mens structuur en houvast geboden. De klassieke tijd kenmerkte door een kosmische harmonie. Alles en iedereen had zijn juiste plaats binnen deze goddelijke orde. Na het *cogito* van Descartes deed met de methodische twijfel de moderniteit haar intrede. Autoriteitsargumenten werden voortaan onderuitgehaald door de kritische rede. De kosmos blijkt bovendien een oneindige en desoriënterende ruimte. In de woorden van Blaise Pascal (1669, iii, 206) '*le silence éternel de ces espaces infinis m'effraie*', de eeuwige stilte van de onmetelijke ruimte is angstaanjagend. Tot overmaat van ramp verkondigde Nietzsche de dood van God en van alle (andere) idolen en idealen. Hij was zodoende wegbereider van een postmoderne deconstructie die de hedendaagse *verbrokkeling* van de mens en van zijn wereld teweegbracht (Mooij, 2002 p 17-21).

De drie r's van de traditie namelijk routine, ritueel en religie blijven nog slechts in de zogenaamde ontwikkelingsgebieden overeind (Watson, 2001 p 440). Symbolische orde en vaderfunctie heten verzwakt te zijn. Voor gezagsdragers zoals leerkrachten en treinconducteurs verdwijnt het ooit zo vanzelfsprekende respect. Er heerst een veralgemeende scepsis tegenover welke macht en autoriteit dan ook. Het is verboden te verbieden en het is verplicht te genieten. Tegelijk moeten we meer dan ooit uitvinden, ook ons *zelf*. De veiligheid van de *conventie* heeft immers plaats gemaakt voor het onzekere avontuur van de *inventie*. In alle levensdomeinen luidt het motto: weg met de traditie, leve de permanente revolutie! Ook industrie, cultuur en cultuurindustrie worden gedomineerd door de passie voor de innovatie en de dictatuur van de nieuwigheden.

Tegelijk met deze deconstructie heeft zich een universele *competitie* geïnstalleerd. Het is het geglobaliseerd kapitalisme waarbij zich alles met alles en iedereen met iedereen probeert te *meten* volgens de nieuwe standaard van de *benchmarking*. Het komt neer op een *tweede* tijdperk van mondialisering. Ditmaal staat het echter niet meer in het teken van het vooruitgangsgeloof van de Verlichting met haar gezamenlijk humaniserend project. Globalisering staat louter in het teken van een wereldwijd Darwinisme. Er moet steeds meer, beter en sneller worden geproduceerd om bij wijze van spreken als *soort*, d.w.z. als ondernemer, politicus, kunstenaar, ziekenhuis etc te overleven. Van '*Money makes the world go around*' tot '*De wereld draait door*'¹⁴. Het is niet alleen '*publish or perish*' maar vooral '*produce or perish*'. Niet volgens een biologische maar volgens een neoliberal-kapitalistische logica van *survival of the fittest*. Protocollering en transparantie verwijzen ondertussen naar een utopie van volledige bemeestering, van maakbaarheid en risicobeperking waarachter het subject en het menselijk tekort verdwijnen.

---

¹³ Zie Lacan's '*du père au pire*' in '*Télévision*' (1975 p 72)

¹⁴ Naar een Nederlandse actua-show.

Machine

Onze wereld is volgens Heidegger bij uitstek een wereld van techniek en van technologie geworden¹⁵. We zitten allemaal in het helse ritme van haar blinde machine gevangen. Resultaat is een oncontroleerbare *rat race* van groei en expansie zonder te weten waarom en naar waar. Er is een verlies van zin, betekenis en lotsbestemming. Wel ondervinden we willoos aan de malle molen te zijn overgeleverd. Hij ontsnapt geheel en al aan onze controle, vanwaar het zogenaamde democratisch deficit. Ook is het niet zo duidelijk of we er op welke manier dan ook *beter* van worden. Dat *kan*, maar het kan ook *niet*. Zouden we gelukkiger zijn met een LCD televisie, hogere pixels op onze camera, nog maar eens een sneller werkgeheugen, internetverbinding etc? We zitten in de greep van een op hol geslagen dynamiek zoals een gyroscoop die aan grote snelheid om haar as moet blijven draaien of zoals een fietser die moet blijven trappen en dus vooruit moet gaan gewoon om niet *stil* of *om* te vallen.

De wetenschap is inmiddels niet meer ingeschreven in een emancipatorisch vooruitgangproject maar wordt opgeslokt door een mechanische consumptiekapitalistische logica. Geen grote *zingevende* theorieën meer, maar een wildgroei van min of meer *zinloze* technieken, waarbij juristen, politici, medici e tutti quanti *techneuten* i.p.v. therapeuten worden. Een beetje minder dit en een beetje meer dat met als enige bron van evaluatie verkoopcijfers, kijkcijfers, populariteitspolls, pixels, gigabytes e.a. becijferbare grootheden. Inhoud? Visie? Welke inhoud? Welke visie?

Bonobo en bobo

Geheel de 20ste eeuw draagt de stempel van de deconstructie. Niet alleen de vermelde deconstructie van religieuze en seculiere ideologieën, maar ook deconstructie van schoonheid en figuratie in de beeldende kunst, deconstructie van harmonie en melodie in de atonale muziek, deconstructie van plot en personages in de *nouveau roman* enzovoort. In een fameuze uitdrukking van Alexis de Tocqueville¹⁶ trokken met de Franse Revolutie van 1789 de Cartesianen de straat op voor een *tabula rasa* van het *Ancien Régime*. De daaropvolgende 19e eeuw kende de geleidelijke opgang van een *bohème* die opkwam tegen establishment en bourgeoisie. 1968 betekende paradoxaal tegelijk hoogtepunt en einde van deze *bohème*. Sindsdien is ze immers volledig opgeslokt door de *mainstream* cultuur. Vooral in de westerse grootsteden is zich naar verluidt zelfs hier en daar een nieuwe soort aan het vormen. Niet de bonobo maar de *bobo*, de *bourgeois-bohémien*¹⁷.

In eerste instantie was de *bohème* een bewuste en vrijwillige keuze voor de marge en tegen de goegemeente, *les jeunes* tegen *les vieux*, de jongeren tegen de ouderen maar ook de kleine man (en de vrouw) tegen de grote meneren. Het was de jeugdcultuur die 'ouderiteiten' omverwerpt in

---

¹⁵ Zie Luc Ferry 'Après Heidegger. L'oeuvre philosophique expliquée' (2009)

¹⁶ In zijn deel I van 'De la démocratie en Amérique' (1835) met o.a. zijn tot op vandaag relevante kritische bespreking van de 'passion de l'égalité' die in democratie werkzaam is.

¹⁷ Zie Luc Ferry 'La bohème, le bourgeois et l'amour. L'éthique de la mondialisation' (2010)

een poging tot emancipatorische bevrijding. Maar sinds 1968 is de jongerencultuur *dominant* en de hysterie van de avant-garde een *must* geworden. Iedereen wil jong zijn en jong blijven. Oma gaat voor borstvergroting, opa gaat voor drummer en de overgrootouders ontpoppen zich bij wijze van spreken tot *Benidorm Bastards*.

Qua tegencultuur als vehikel van oppositie en individuatie blijven voor de jongeren dan niet veel mogelijkheden meer open. Ofwel surfen ze als turbotrendy yuppies mee op de *new wave* ofwel worden ze *no future punks* in hun hedendaagse min of meer getattooëerde of gepiercete varianten. *Goodbye*, Bob Dylan. Eminem is de *poète maudit* van vandaag. Hij is de Rimbaud van de *rap*. Uit zijn mond geen protestsongs maar scheldtirades: '*I'm sorry mama, I never meant to hurt you, I never meant to make you cry, But tonight I'm cleanin' out my closet.*'

Rauw vlees

Er is een nieuwe opstand van het vlees maar het nieuwe vlees is meer rauw dan verfijnd, meer pornografisch dan erotisch. Jackson Pollock (alias Jack the *Dripper*) gaat van het schilderen als afbeelding naar het schilderen als act. *Action painting*. Francis Bacon schildert de horror van het reële. Zijn portretten lijken op stukken vlees in een slachthuis maar dan met de *crying* en niet met de *silence of the lambs*. Naar eigen zeggen wil hij rechtstreeks contact maken met het centraal zenuwstelsel van de toeschouwer. Marina Abramovic geeft *performances* die draaien rond zelfuitputting en zelfpijniging. Bij de opening van het SMAK beklom ze een ladder met als spaken slagersmessen.

Tussen 1960 en 1970 ontstaat in Wenen een beweging in het verlengde van de Amerikaanse happenings en performances. Ze behoort tot de postmoderne stijlstromingen¹⁸. Het betreft een aantal kunstenaars die provocerende acties voeren met een theatraal, bloedig of erotisch karakter. Er wordt bij wijze van spreken gebeeldhouwd en geschilderd met en op het *vlees*. Op deze manier protesteren de *Wiener Aktionisten* tegen de in hun ogen bekrompen en hypocriete mentaliteit van de Oostenrijkse bevolking. Zij willen de consumptiemaatschappij shockeren. Ze wijzen een verbloeming van de duisternis af. Ze streven naar een bevrijding uit het benauwde keurslijf van de kleinburgerlijke moraal en een bezwering van angsten en frustraties. *Breaking out of the reality asylum* (1999)¹⁹ naar de titel van een essay over de Actionisten. Ontsnappen uit het krankzinniggesticht van de werkelijkheid.

Ze zoeken confrontatie met de autoriteit, doorbreken taboes en veruitwendigen onderdrukt sadisme en perversie. Door hun gebruik van bloed en naakt, van roes, vernietiging en geweld voeren ze een politiek van transgressie. Zij willen dit alles bereiken via zelfverminking, offer- of reinigingsrituelen. Deze nieuwe rituelen dienen om af te rekenen met trauma's en geestelijke spanningen. Nu eens worden ze op film vast gelegd, dan weer *live* uitgevoerd, waarbij de

---

¹⁸ Schrijvers als Nietzsche, Freud, Bataille en Sade, het theater van de wreedheid van Antonin Artaud en kunstenaars als Schiele, Kokoschka en Arnulf Rainer fungeren als voorbeeld. Ze halen hun ideeën uit de Aristotelische catharsis en uit de Dionysische orgieën. Belangrijkste vertegenwoordigers van het *Wiener Aktionismus* zijn: Hermann Nitsch, Gunter Brus, Otto Mühl en Rudolf Schwarzkogler, van wie het werk de cover van deze bundel siert.

¹⁹ http://homepage.mac.com/paulsakoilsky/OMTFulltext_footnoted06.htm

toeschouwer willens nillens gaat participeren en waarbij alle zintuigen worden geprikkeld tot zelfs overspoeld in een totale, bijna viscerale ervaring. In de titel van een andere tekst over de Aktionisten: *Meat is theater!* (1999²⁰) Vlees is theater! Om een en ander te zien en te ervaren cf bijvoorbeeld een kort filmfragment op <http://www.youtube.com/watch?v=kU44ZYeLtdo>

Kliniek

Hiermee worden we meteen met beide voeten op de klinische werkvloer gekatapulteerd. In de briefing maandagmorgen krijg ik verslag van een patiënte die naakt en in het bloed naast de douche werd aangetroffen in een enigszins verwarde en alleszins moeilijk bereikbare toestand. Nog terwijl de verpleging voor haar wil zorgen, blijft ze automutileren met een mesje dat ze nochtans beloofd had te zullen afgeven. Vele teamleden voelen zich bedrogen, gemanipuleerd, in de steek gelaten binnen een traumatiserende situatie. Er zijn gevoelens van misbruik van vertrouwen en seksueel grensoverschrijdende, quasi perverse manipulatie.

Meat is theater. Vlees als theater. De verpleegkundige wordt i.p.v. toeschouwer of buitenstaander willens nillens participant van een traumatisch scenario. Mogelijks spelen ook mechanismen van projectieve identificatie en onnipotente controle hierin een rol. Hij wordt gedwongen zich hieruit los te maken, te denken en te spreken om al dat rauw vlees te verteren, er met anderen over te communiceren. Er is een *enactment* van een scene die draait rond trauma en verlating. Ze moet gedacht en *doordacht* worden. Ten gepaste tijde d.w.z. niet als het ijzer heet is maar als het is afgekoeld kan een en ander ver-taald worden. Ondraaglijke emoties worden op afgestemde wijze gespiegeld en gemarkeerd binnen een veilige en solide vertrouwensrelatie. Tegelijk zal met de patiënt onderhandeld worden over bepaalde *limit-setting* afspraken. Eerst wordt daarbij gewerkt aan consensus rond de probleemdefinitie en vervolgens wordt in voortdurend overleg uitgemakt welke ondersteunende en beveiligende maatregelen kunnen worden genomen.

Wat en hoe

Maar laten we nu eerst preciseren wat we verstaan onder automutilatie (Suyemoto, 1996 p 532). Automutilatie is een direct, sociaal onaanvaardbaar, repetitief gedrag dat weefselbeschadiging veroorzaakt. Het onderscheidt zich van *indirect* zelfbeschadigend gedrag zoals drinken of gevaarlijk rijden. Het onderscheidt zich ook van automutilatie die in bepaalde culturen of subculturen sociaal aanvaard wordt, bijvoorbeeld piercing. Het individu dat automutilateert is in een psychologisch verstoorde toestand maar doet geen zelfmoordpoging. Hij beantwoordt niet aan imperatieve auditieve hallucinaties zoals bij de psychose. De automutilatie kadert ook niet in een stereotiep gedrag dat karakteristiek is voor bepaalde vormen van mentale retardatie of autisme.

Hoe kom je erbij in je eigen vlees te snijden? Automutilatie is een complex verschijnsel waarvan de betekenis altijd particulier is en moet begrepen worden binnen zijn specifieke context.

---

²⁰ 'Hermann Nitsch and the spectacle of the slaughterhouse'. Shade Rupe, Nov 24, 1999, Scope, www.gettingit.com

Bedoeld wordt enerzijds de *diachrone* context van de levensgeschiedenis en anderzijds de *synchrone* context van het overdrachts-tegenoverdrachtscontinuum. Er zijn wel bepaalde algemeenheden.

Automutilatie kadert veelal in een meer narcistisch register van ernstige persoonlijkheidsstoornissen, acting-outgedrag²¹ en middelenmisbruik. Het klassiek conflictmodel van psychopathologie wordt daarbij meer en meer aangevuld (dus niet *vervangen*) door een defectmodel waarbij voor het psychisch welzijn essentiële vermogens als basisveiligheid en -vertrouwen, integratie en mentalisatie zijn beschadigd of onvoldoende zijn ontwikkeld.

Gewoonlijk is er een voorgeschiedenis van scheiding, verwaarlozing, affectieve tekorten en divers psychotrauma vaak van seksuele aard. Automutilatie wordt dikwijls uitgelokt door reële of gepercipieerde verlating. Resultaat is hulpeloosheid waarbij betrokkene aan zichzelf en eigen redmiddelen is overgeleverd. Automutilatie gaat dikwijls gepaard met het zich fysiek isoleren van anderen, dan wel met zijn psychisch equivalent namelijk diverse vormen of gradaties van dissociatieve bewustzijnsstoornissen²². Onnoembare spanningen, angsten maar ook flashbacks, herbelevingen of andere posttraumatische verschijnselen zoals somatosensoriële gewaarwordingen kunnen via zelfverwonding tijdelijk worden weggesneden. Ze blijven rauw, reëel. Ze liggen onverteerd op de maag waardoor ze te pas en te onpas oprispingen veroorzaken. Ook anderszins blijven ze ongebonden als een soort splinter of vreemd voorwerp in de psyche insisteren. Automutilatie is dan een manier om dit rechtstreeks met of op het lichaam te regelen, waarbij de ontmoeting met de Ander alsook de symbolisch-imaginaire bewerking (die in hedendaagse bewoordingen mentalisatie noemt) wordt vermeden. Meer algemeen kunnen door automutilatie *diverse* ongementaliseerde affecten worden 'gereguleerd'. Vergelijk het met een ventiel waarlangs stoom kan afgelaten worden of anderszins buitensporige druk kan worden afgevoerd.

Aktuaalpathologie²³

Er is m.a.w. een grote samenhang met aktuaalpathologie. Freud²⁴ maakte vanaf zijn eerste geschriften binnen de neurose een onderscheid tussen aktuaalneurosen en psychoneurosen. De aktuaalneurosen worden gekenmerkt door een angst waartegen het subject *zich niet kan verdedigen*. Bij de psychoneurosen wordt daarentegen een gans arsenaal van symptomen ontwikkeld als een min of meer succesvolle verdediging tegen de angst. De psychoneurotische angst is hierdoor minder overweldigend of traumatisch en wordt draaglijk gehouden door deze psychische bewerking. Bij de aktuaalneurose leidt een ongebonden drift daarentegen tot diverse

---

²¹ breed gedefinieerd als het op allerlei mogelijke en onmogelijke wijze uitageren van ondraaglijke en/of ondenkbare mentale inhouden.

²² dissociatie is een primitieve en adaptieve respons tegen overprikkeling en pijn. Het is een stoornis in de integratieve functies van identiteit, geheugen en bewustzijn die de mechanismen van verdringing en splitsing verergert. Er is dan geen symbolisatie, geen vergeten, geen verdringing. Het trauma kan niet gedacht noch verwoord worden. Betrokkene kan vechten noch vluchten. Het Ik splitst af en dissocieert de ongesymboliseerde ervaring om vernietiging te vermijden.

²³ Voor een korte en krachtige inleiding zie Paul Verhaeghe 'Aktuaalpathologie. Hoe luisteren als het spreken niet dragend is' (2007)

²⁴ Zie Sigmund Freud, bijv. 'Over de etiologie van de hysterie' (1896)

eerder *aspecifieke* verstoringen in het lichamelijk en geestelijk functioneren. Het aktuaalneurotisch symptoom vormt volgens hem bovendien de kern en is in zekere zin ook een voorstadium van het psychoneurotisch symptoom dat er een secundaire, symbolisch-imaginaire elaboratie van is²⁵. Later vergelijkt hij het proces van symptoomvorming met de oester die uit de zandkorrel een parel vormt (1905 p 112). De uit het lichaam ontspringende drift vormt dan de wortel waarrond de symbolische constructie die het symptoom is gevormd wordt. In het proces waarbij drift en trauma aan woord- en beeldvoorstellingen gebonden worden speelt de parelmoeder een belangrijke rol. In een geveugelde uitspraak van Gaston Cluckers: '*Elle pense, donc je suis*'.

Paul Verhaeghe (2002) heeft dit wat in onbruik geraakte onderscheid tussen aktuaalneurosen en psychoneurosen van onder het stof gehaald en in een modern jasje gestoken. Aan de aktuaalneurotische pool is er een onvoldoende psychische bewerking van drift en trauma. Ernstige persoonlijkheidsstoornissen worden door hem in dit model gesitueerd aan de aktuaalpathologische kant van de neurose. Ze zijn het gevolg van structureel en/of accidenteel trauma die onvoldoende zijn bewerkt en 'gebonden' geworden (Verhaeghe, 1997). Ik keer op dit onderscheid terug. Ze zorgen allebei voor een ondraaglijk 'pak' waar de patiënt mee rond loopt en dat hij op allerlei mogelijke en onmogelijke manieren *weg* wil krijgen.

Fonagy en Target (2003) maken een vergelijkbaar onderscheid tussen mentale representatieve stoornissen en mentale processtoornissen. Terwijl de klassieke psychoanalyse zich middels vrije associatie en duiding richt tot conflictueuze intrapsychische *inhouden* bij de eerste, zal bij de tweede meer moeten gewerkt worden rond het faciliteren van mentale *processen*, leidend tot opbouw en ontwikkelingshulp waarbij de ouderlijke spiegeling en markering moeten worden overgedaan (Verhaeghe, 2002 p 258). Slechts op die manier kan in samenhang met veilige gehechtheid een mentaliserend vermogen ontstaan.

Grondvorm

We proberen de wortel te pakken te krijgen. Het vertrekpunt van de menselijke ontwikkeling is een oorspronkelijke onlustervaring uit onze oertijd, die het gevolg is van een fysiologische behoefte, nood of tekort. Honger en dorst zijn hiervan de grondvorm. Deze onlustervaring wordt door Freud begrepen als een kwantitatieve spanningsophoping. Het prikkelschild dat door de eerste grote Ander (gewoonlijk de moeder) gevormd wordt schiet tekort²⁶.

De reactie van het *infans* is prototypisch en bepalend voor al zijn latere intermenselijke verhoudingen. De hulpeloze baby richt zich tot de grote Ander via de schreeuw en het is de grote Ander die voor de 'specifieke actie'²⁷ moet zorgen waardoor de innerlijke onlust wordt opgeheven. Een dergelijke interventie van de grote Ander zal steeds bestaan uit een geheel van handelingen en woorden waaruit blijkt dat die Ander het appel van het kind begrijpt en er op in gaat. Het kind krijgt van de grote Ander beelden en woorden voor wat er innerlijk gaande is.

---

²⁵ Zie Sigmund Freud, '*Colleges inleiding tot de psychoanalyse.*' (1916-1917)

²⁶ Heel deze sequens wordt zeer duidelijk en in detail beschreven door Paul Verhaeghe, (2002 p 133-137)

²⁷ Zie Sigmund Freud, '*Remming, symptoom en angst*' (1926 p 224-228)

Het is de *grondvorm* van drift en trauma waarbij iets bij gebrek aan gepaste respons van de Ander niet wordt bewerkt. Dit geeft aanleiding tot automatische of traumatische angst²⁸ die toegeschreven en ‘verweten’ wordt aan de Ander. Verlatingswoede en -depressie zijn ermee gelijkgeboortig. Als de Ander ontbreekt wordt hij of zij immers verantwoordelijk gesteld voor het voortduren van innerlijke spanning.

Of en hoe de Ander de innerlijke nood beantwoordt zal bepalend zijn voor verdere drift- en affectregulatie en voor verdere identiteitsontwikkeling. Er wordt hier immers een representatief systeem opgebouwd bestaande uit een beeld van zichzelf en van de ander, gekristalliseerd rond een excessieve ‘*arousal*’ of prikkeling²⁹. Bij de aktueelpathologie situeert het probleem zich vooral op dit niveau. Het is het domein van de zogenaamde specifieke therapeutische factoren die in elke psychotherapievorm een hoofdrol spelen. Positieve acceptatie, betrokkenheid, waarachtigheid, het volhouden van een vertrouwensrelatie en van de professionele rol in goede en kwade, maar ook goede en slechte dagen. Het is een domein dat door de Angelsaksische psychoanalyse (Klein, Winnicott en Bion) conceptueel, klinisch en psychotherapeutisch werd in kaart gebracht. Ik vergelijk dit graag met de eskimo’s die naar verluidt wel 100 woorden hebben voor sneeuw³⁰.

Modellen

In de pathogenese van automutilatie kan men verder onderscheid maken tussen vier ideaaltypische *modellen* (Suyemoto, 1998 p 536) die in de kliniek in wisselende legeringen aanwezig zijn: het omgevingsmodel, het driftmodel, het zelfregulerend en het affectregulatiemodel.

In het *omgevingsmodel* wordt automutilatie begrepen in functie van reacties die geprovoceerd worden bij de anderen: zorg, aandacht, straf en dergelijke meer. Het is automutilatie als communicatie of zelfs als betoging, als demonstratie. Het meeste psychisch lijden is onzichtbaar en/of het wordt verborgen gehouden. Vaak wordt het niet begrepen, niet geloofd, niet ernstig genomen. Hoe kan je een ongelovige Thomas overtuigen zonder echte wonden te laten zien? Nog volgens dit omgevingsmodel kunnen mechanismen van nabootsing, identificatie of rivaliteit met voorbeelden uit de omgeving in het ontstaan of voortbestaan van automutilatie een rol spelen.

In het *driftmodel* wordt automutilatie begrepen als parasuïcidaliteit of in verband gebracht met innerlijke conflicten rond agressie of seksualiteit. In het eerste geval automutileert de patiënt om suïcidale krachten te pareren of te temperen. Het is kerven om niet te sterven. Hier verwijs ik graag naar een uitspraak van Marcel Proust: ‘*Er zijn kwalen die men niet moet proberen te genezen omdat ze het enige zijn dat iemand voor erger behoedt*’³¹ Automutilatie is zoals elk symptoom een poging tot zelfgenezing die alleen al daarom respect en voorzichtigheid verdient.

---

²⁸ Wat bij andere auteurs in andere termen gevat wordt, bijv. ‘*nameless dread*’ van Bion, ‘*primitive agony*’ van Winnicott etc. Voor nadere uitwerking zie bijv. Kinet, 2008.

²⁹ Zie Peter Fonagy e.a., ‘*Affect regulation, mentalization and the development of the self.*’ (2002 p 36-37)

³⁰ Ik werkte deze gedachte in andere context grondig uit. Voor uitgebreide versie zie Kinet (2006) en voor recente zie Kinet (2010).

³¹ Uit ‘*De kant van Guermantes*’ deel 1 p 302

In het tweede geval richt patiënt bijvoorbeeld verschoven kwaadheid op zichzelf, geeft zichzelf *lijfstraf* voor verboden agressieve of seksuele impulsen of verlangens. De automutilatie kan ook uitdrukking zijn van polymorf perverse masturbatie en auto-erotiek. Het is dan welteverstaan Robert Stoller's 'erotiek van de haat' (1975).

Er is het *zelfregulatiemodel*, waarbij automutilatie dient om het zelf- en zelfwaardegevoel te reguleren, zich af te grenzen, dissociatie te stoppen of te initiëren, een fragiel zelfgevoel te versterken of een identiteit op te bouwen. Hier is het motto bij wijze van spreken. 'Ik bloed, dus ik ben'.

Er is tenslotte het *affectregulatiemodel*. Evacuatie komt dan in tegenstelling te staan van mentalisatie. Bij gebrek aan eigen mentaliserend vermogen en/of bij gebrek aan de mentaliserende hulp van de Ander doet de patiënt een poging ondraaglijke inhouden kwijt te spelen. Hij doet dit door ze te lozen, ze in een soort aderlating te laten afvloeien, door ze *weg* te drinken, te smoren of te spuiten, door ze *af* te reageren of *uit* te ageren i.p.v. erbij stil te staan, erover te kunnen denken en ze te communiceren. In een lacaniaanse terminologie wordt het symbolisch-imaginaire kortgesloten. Door een gebrek aan basisveiligheid en vertrouwen wordt de ontmoeting met de grote Ander vermeden. Ondraaglijke, ondenkbare en onzegbare 'inhouden' worden stomweg en in alle stilte afgevoerd via en binnen het reële. Bioniaans uitgedrukt gaat het om de expulsie van beta-elementen en een kortsluiting van alfa-functie. Zeker bij een voorgeschiedenis van trauma is dit laatste model het meest bruikbaar en herkenbaar.

Getuigenissen³²

'Mijn hoofd was vol met de ambitieuze neiging mezelf te kwetsen. Ik proefde de nectar van krankzinnige impulsen. Ik wou mijn innerlijke pijn ergens in mijn lichaam kwijt. Ik wou de vage pijn specifiek maken.'

Charles Baxter, *The Feast of Love* (2001)

'Voor het eerst in maanden voelde ik mij aaneenhangen. Scherp. Door mezelf te verwonden had ik eindelijk een manier gevonden om stoom af te laten. Maar het was meer dan dat. Ik was nu anders. Ik voelde me anders. Ik had een manier ontdekt om mijn gevoelens te controleren...Soms was het genoeg te weten dat ik een pakje scheermesjes in huis had. Ze waren een heel koud en heel scherp veiligheidsdeken.'

Victoria Leatham, *Bloodletting: A Memoir of Secrets, Self-Harm, and Survival* (2004)

'Het was rauw, het was schitterend. Ik was gefascineerd hoe mijn huid van kleur veranderde. Ik sloot mijn ogen en stelde me voor hoe de cellen samentrokken om een strakke, roze grens te vormen. Het voelde alsof ik de wereld kon verlaten door in deze wonde te duiken....De pijn was als een zuur snoepje. De eerste keer zuigen was zo scherp en loste dan langzaam op. Kleine bloeddruppeltjes kwamen aan de oppervlakte. Ik voelde geen honger meer. Ik voelde me niet meer verloren of vastzitten of niet meer alleen. Ik was eindelijk hier.'

---

³² Nagenoeg alle getuigenissen werden opgehaald en vertaald van internet. Zie bijv. <http://www.jenniferboyer.com/QuotesSelfinjury.html>

Abby Sher, *Cutting Made Me Forget My Eating Disorder* (1997)

'Ik wou mezelf niet vermoorden. Maar ik wou weten of ik indien nodig of in momenten van wanhoop mijn lichaam kwaad kon doen. Ik bleek het te kunnen. Dit weten gaf me een gevoel van vrede en controle....Het is zelfvernietiging om de zelfvernietiging en het is dus de zuiverste en meeste vrijwillige daad van haat die ik ooit stelde.'

Elisabeth Wurtzel, *Prozac Nation* (1994)

'Je zou denken dat iemand maar automutileert onder extreme omstandigheden maar eens ik die grens voorbij was en die noodlottige stap in de afgrond had gezet, was bijna elke reden of provocatie voldoende. Kerven was mijn oplossing voor alles... 'Ik besepte niet dat het toch erg vreemd was dat ik een doosje scheermesjes esthetisch aantrekkelijk vond. Ik vraag me af of een heroïnomaan houdt van de simpele elegantie van een naald en of een drinker de vorm en de ronding van een fles romantiseert... 'Eens te meer wou ik iets in mezelf doden. Ik wou het uitbloeden tot ik achterbleef met de naakte, propere lei, het absolute nulpunt vanwaaruit ik een betere versie van mezelf kon opbouwen... Ik stopte met kerven omdat ik altijd had kunnen stoppen. Dat is de gewone, platte waarheid. Hoe dwingend de neiging ook was, de daad zelf was altijd een keuze. Ik had geen macht over de neiging, maar de daad zelf was een keuze'

Caroline Kettlewell, *Skin Game* (2000)

'Men zou echt bang moeten zijn van zelfpijniging, maar het bekoorde me. Het smeekte. De duistere plek die mijn geest aan het worden was versmelt met de donkere baarmoeder van de kerk: het gezang, de fuga van het gebed, de vreemde erotische opwinding die ik ervoer door met een nagel een kruis in mijn dij te kerven'

Marya Hornbacher, *Wasted* (2006)

'Het dient in mijn leven vele functies. Ik gebruik het als een manier om mezelf te straffen. Ik gebruik het om mezelf te mediceren. Ik gebruik het om te ontspannen als dingen zich te veel opstapelen' (Meredith)

'Het is niet zozeer het kerven dat belangrijk is, maar het zien van mijn bloed. Daarom hou ik er niet van mezelf te verbranden. Er is geen bloed. Ik denk dat bloeden voor mij een soort laxermiddel is, het is erg zuiverend op een manier' (Sarah O.)

'Ik probeerde evenwicht te zoeken tussen twee extremen: ofwel was ik zo overstuur dat ik moest kerven om rust te vinden of ik was zo murw dat ik moest kerven om er terug bij te zijn' (Helena)

'In mijn polsen kerven is een soort anker voor mij. Het geeft me veiligheid en zekerheid, hoewel ik weet dat het betekent dat het niet goed met mij gaat. Het is zoals een patiënt die terugkeert naar de psychiatrische instelling waar hij lang heeft verbleven' (Helena)

'Kerven is een kenteken dat nooit kan verwijderd worden en dat ons onderscheidt van alle anderen. Pijn is belangrijk voor de band. Een fysieke verschrikking die ons allen verbindt en de kloof tussen ons en wie dit niet meemaakte breder maakt' (Judith)

Allemaal aan het woord in Jane Wegscheider Hyman's *Women Living with Self-Injury* (1999)

Affect en trauma

Automutilatie hangt vaak nauw samen met trauma. Paul Verhaeghe onderscheidt zoals gezegd structureel en accidenteel trauma (1997). *Structureel* trauma heeft te maken met aandrift of in

modernere termen *arousal* of affect dat onvoldoende kan ge(re)medieerd worden zonder tussenkomst van de grote Ander. Gevolg is angst die riskeert onvoldoende psychisch bewerkt en aan voorstellingen 'gebonden' te raken. Hij oefent een verstorend effect op het psychosomatisch functioneren uit en dient zo vlug mogelijk te worden afgevoerd. Er is geen integratie of mentalisatie maar evacuatie, bijvoorbeeld door middelengebruik, fugue, diverse vormen van acting-out of automutilatie.

Het *accidenteel* trauma kan beschreven worden als een *onverwachte* en intense levensgebeurtenis waarop het subject niet adequaat kan reageren, die ontreddeering teweegbrengt en die min of meer langdurige verstorende effecten kan veroorzaken. De angst blijft ongebonden, raakt niet psychisch bewerkt en behoudt daardoor zijn catastrofaal karakter. Klinisch gaat het telkens om iets dat onverwoordbaar is, het subject is met verstomming geslagen en wordt door de dader of de omgeving vaak expliciet of impliciet het zwijgen opgelegd. Verlating is troef. Er is geen hulp nabij. Economisch gaat het om een prikkeltoename die niet kan afgereageerd worden. Het subject is er passief en weerloos aan overgeleverd. Innerlijk evenwicht wordt schaakmat gezet. De impact van het trauma is altijd in verband te brengen met, want zal zich enten op de persoonlijke geschiedenis en het fantasieleven van de patiënt. *Grosso modo* is haar impact des te groter naarmate het aan resiliëntie -vrucht van veilige gehechtheid en van mentaliserend vermogen ontbreekt.

Ofwel 'triggert' het trauma een onevenwicht binnen een vooraf bestaande neurotische structuur. Ofwel brengt het trauma een traumatische neurose in engere zin teweeg waarbij dit trauma een centrale rol gaat spelen in de symptomatologie: dissociatie, amnesie, vervreemding, vermijding, herbelevingen, nachtmerries en dergelijke meer³³. Deze symptomatologie wordt dan geïnterpreteerd als falende poging onverwerkte traumatische inhoud psychisch te verteren. Kenmerkend is hier de soms traumatofiel³⁴ lijkende herhalingsdwang als poging tot bemeestering. Hierbij kan een op het eerste gezicht onbegrijpelijke, fatale en schuldbeladen passief-actief omkering optreden waarbij het 'slachtoffer' 'dader' wordt. Vergelijk het met het kinderspel waarbij het kind actief naspeelt wat het passief moest ondergaan in een poging tot psychische bewerking. Volgens Dusty Miller (1994) speelt bij veel vrouwelijke automutilanten de factor *enactment* van seksueel misbruik en trauma een hoofdrol. Vrouwen die zichzelf aandoen wat hen door anderen is aangedaan.

Psychotherapie

Psychoanalytische therapie is nooit rechtstreeks symptoomgericht. Zij richt zich in eerste instantie naar het substraat van onderliggende betekenislagen. Zij wil zodoende de ijsberg doen wegsmelten waarvan het symptoom slechts het topje is. Ik beperk mij tot enkele gedachten i.v.m. psychotherapie bij trauma. Ze heeft immers niets te maken met het soort *medelijden met*

---

³³ Het trauma blijft *reëel*. Somatische en zintuiglijke gewaarwordingen (bijv. een geur, pijn in de onderbuik) liggen dan ten grondslag aan verdediging van het dissociatief type.

³⁴ Traumatofilie is een term die door Karl Abraham werd geïntroduceerd. Het lijkt dan wel alsof de betrokkene er op uit is zich telkens weer in traumatische situaties te begeven. Het is een poging tot bewerking/binding/vertering van het reële.

terugwerkende kracht dat nogal wat traumahulpverlening kenmerkt. N.a.v. zijn dispuut met Otto Rank hekelde Freud (1937) een al te simplistische therapeutische benadering van trauma. Hij vergelijkt ze met brandweermannen die uitrukken naar een woningbrand en zich beperken tot het verwijderen van de omgevallen olielamp die de brand veroorzaakte. Zaak is alle psychische schade zorgvuldig en nauwkeurig te inventariseren en remediëren.

Een aantal psychoanalytische aandachtspunten in de traumabehandeling zijn vooreerst het herstel van basisveiligheid en –vertrouwen. De warme, veilige en beschermende *holding environment* van het klinisch psychotherapeutisch milieu is hiervoor uitermate geschikt. Ook het herstel van symbolisatie en mentalisatie (die soms defensief werden uitgeschakeld om een mensonterende desubjectivering te pareren³⁵) is in klinische psychotherapie aan de orde van de dag. Het vervangen van dissociatie door integratie en het doorwerken van schuldgevoelens in verband met angsten, passief-actiefomkering en/of seksuele respons zijn zaken die binnen de psychotherapeutische sessies kunnen bewerkstelligd worden. Er is altijd grote woede zowel tegenover de dader als tegenover de omgeving die onvermijdelijk als nalatig werd ervaren. Zaak is deze op zo constructief mogelijke wijze tot haar recht te laten komen. De libidinale herbezetting van het erogene en relationele lichaam is een delicate en langdurige opdracht, waarmee binnen het beschermde afdelingsleven kan geëxperimenteerd worden. De traumapatiënt zal zich hiertoe opnieuw seksuele, affectieve en afhankelijke tendensen moeten trachten toe te eigenen om het vermogen tot liefhebben te ontwikkelen en/of te herstellen. *Last but not least* is er stevast de moeilijk te hanteren negatieve overdracht waarbij de therapeut als dader of als perverse misbruiker kan worden ervaren. Het is belangrijk de patiënt maximaal in zijn soevereiniteit te respecteren en niet te veel te gaan overnemen of controleren. De hulpverlener kan assisteren maar mag niet te veel coachen. De positieve overdracht van medepatiënten kan dan de toetssteen zijn waardoor dergelijke overdrachtsvervormingen opgemerkt en geanalyseerd kunnen worden.

Gezien het *verraad* en de *verlating* die met trauma verbonden zijn is bovenal een steunende, zorgende en herstellende aanpak nodig die is gericht op een correctief emotionele ervaring in de relatie met de therapeut. Ze kan gevoed worden door psychoeducatieve³⁶ ingrediënten die slechts tot doel hebben de bespreekbaarheid van de meest beschamende en schuldbeladen inhoud te vergemakkelijken. Het is een van de talloze *onorthodoxe* bochten waarin de psychoanalytisch therapeut zich moet wringen om patiënten die vaak tot in het diepst van hun ziel zijn geraakt of verstoord dicht bij de waarheid te brengen.

---

³⁵ Mentalisatie wordt defensief ‘uitgeschakeld’, zie de uitdrukking uit het algemeen taalgebruik: ‘mijn verstand staat er bij stil!’

³⁶ Freud vergelijkt psycho-educatie ergens spottend met het uitdelen van menukaarten bij hongersnood. Binnen ons ziekenhuis wordt psycho-educatie (i.v.m. ontwikkelingspsychologie, liefde en seksualiteit, verlies en dood, trauma en middelengebruik, diverse aspecten van psychotherapie etc) op interactieve wijze aangeboden. Ze blijkt veelal uitermate faciliterend (want als blikopener) op het klinisch psychotherapeutisch gebeuren in te werken.

Casuïstiek

Narcistische problemen

Sandra...

Vals Zelf problemen

Rita...

Bij beide patiënten is er geen sprake van trauma maar respectievelijk in min of meerdere mate van een (Vals) Zelf probleem, waarbij negatieve gevoelens nooit het licht mochten zien, niet konden worden gementaliseerd of geïntegreerd en vroeg of laat een stomme nooduitgang moesten zoeken. Het woord en de ontmoeting met de Ander worden kortgesloten en iets wordt geregeld en geloosd in reële. Bij allebei maar vooral bij Rita is er ook een aspect van betoging en demonstratie. *'Tot de doven richt men het woord met de daad, niet met de tong'*.³⁷

Rouw

Joris...

Trauma

Margot...

Myriam...

Carla...

Zij is sinds vele jaren onafgebroken bij ons in behandeling. Jarenlang automutileerde ze bijna dagelijks, waarbij ze stukken vel uit haar benen sneed en ze op haar collages kleefde. Ze tekende en schilderde met haar eigen bloed en wel telkens dezelfde horrortaferele. Ze was een kapotgeneukt wrak, had meer het gevoel een Marsbewoner dan een mens te zijn, was in een voortdurende toestand van verlorenheid en rauwe ontredde. De laatste jaren is zij in begeleid wonen, komt nog een halve dag per week, doet drie keer per week vrijwilligerswerk, wordt door heel haar omgeving beleefd als een lieve, gevoelige en verstandige vrouw die anderzijds als puntje bij paaltje komt op mondige wijze haar mannetje kan staan. Automutilatie blijft volledig achterwege. Zij stelt wel al gedurende een tiental jaar een euthanasievraag die gewoon betekent dat ze niets of niemand tot last wil zijn. We doen ondertussen rustig verder met onze mentaliserende ontwikkelingshulp en blijven met chirurgische precisie alle gevolgen van haar trauma disseceren.

---

³⁷ We zijn hier niet zo ver verwijderd van Jan Palach of Mohammed Bouazizi die resp. tijdens de Praagse en de Arabische lente zichzelf in brand staken om gehoor te vinden. Misschien mogen we ze in die zin beschouwen als iconen van de automutilatie die zoals bekend 'aanstekelijk' werkt.

Het is een extreem voorbeeld van verwaarlozing, mishandeling en misbruik dat dan ook extreem veel tijd heeft gevraagd om tot in al zijn uitzaaiingen te verwerken. 'Devenir psychanalyste ... et le rester' zei Serge Andre (2003). Psychoanalyticus worden is nog niets³⁸, maar psychoanalyticus *blijven* is (onder andere bij dergelijke langdurige onderneming) niet altijd zo'n sinecure.

Epiloog

Bij wijze van eindnoot nog *two for the road* om over *na* te denken. Ten eerste n.a.v. deze laatste casus de treffende want *ethische* economie die blijkt uit de film 'Saving Private Ryan' van Steven Spielberg (1998). Het feit namelijk dat meerdere soldaten bereid zijn hun leven geven om dat van één andere te redden. Het is een aanfluiting van elke economische logica of van elke redenering die door louter nuttigheid is ingegeven. Daarom is het misschien voor veel mensen een film naar hun hart. Ethiek richt zich finaal immers op 'Some thing Private'. Een bij uitstek menselijke, d.w.z. tegelijk intieme en persoonlijke zaak ('cause') die sacraal is in de zin dat we er ons leven voor zouden geven³⁹.

Ten tweede en bij wijze van uitroep teken nog een vers van Hugo Claus uit 'De Wolken' (2011 p 64) dat postuum onder redactie van Mark Schaevers verscheen.

... Wat je nu al in je botten
Zou kunnen kerven
Is dat we eerst rotten
En dan sterven...

Literatuur

- Andre, S. (2003) *Devenir psychanalyste... et le rester*. Paris : Que.
Atwood, M. (1988) *Cat's eye*. New York: Anchor.
Baxter, C. (2001) *The feast of love*. New York: Knopf Doubleday.
Claus, H. (2011) *De wolken*. Amsterdam: Bezige Bij (red. Mark Schaevers).
Cluckers, G. en Meurs, P. (2005). Bruggen tussen denk-wijzen. In: *Mentalisatie*. Mark Kinet en Rudi Vermote (Red). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
Cohen, L. (1963) *The favorite game*. London/New York: Harper Collins, 2003.
Ferry, L. (2009) *Après Heidegger. L'oeuvre philosophique expliquée*. Paris: Gallimard.

---

³⁸ Sommigen ontpoppen zich bij wijze van spreken tot psychoanalyticus *overnight*.

³⁹ Zie de titel van een van Slavoj Zizek's laatste boeken 'Defense of lost causes' (2009). Hij alludeert hiermee natuurlijk op het object kleine a, het verloren object dat tegelijk object-oorzaak of *objet-cause* is van verlangen. Het is voor hem (en voor Lacan) hèt object bij uitstek van de psychoanalyse.

- Ferry, L. (2010) *La bohème, le bourgeois et l'amour. L'éthique de la mondialisation*. Paris: Gallimard.
- Fonagy, P. , Gergely, G., Jurist, E. & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization and the development of the self*. New York: Other Press.
- Fonagy, P. & Target, M. (2003). Fonagy and Target's model of mentalization. In : *Psychoanalytic Theories. Perspectives from developmental psychopathology*. London: Whurr.
- Freud, S. (1896). *Over de etiologie van de hysterie*. K.B.1. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom p 11-45.
- Freud, S. (1905a). *Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit*. K.B.1. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom p 49-177.
- Freud, S. (1905b). *Fragment van de analyse van een geval van hysterie*. Z.G.2. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom p 17-145.
- Freud, S. (1916-1917). *Colleges inleiding tot de psychoanalyse I.P.1 /2*. Sigmund Freud Nederlandse Editie Amsterdam/Meppel: Boom
- Freud, S. (1926). *Het vraagstuk van de lekenanalyse*. P.B. 2. Sigmund Freud Nederlandse Editie Amsterdam/Meppel: Boom
- Freud, S. (1937). *De eindige en de oneindige analyse*. K.B.4. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Freud, S. (1938). *Hoofddijnen van de psychoanalyse*. I.P. 1/ 2. Sigmund Freud Nederlandse Editie. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Green, A. (1995). *La causalité psychique. Entre nature et culture*. Paris: Odile Jacob.
- Kinet, M. (2003). Klinische psychotherapie bij angst-, stemming- en persoonlijkheidsstoornissen. Een poging tot integratie tussen psychiatrie en psychoanalyse. In : *Handboek Milieutherapie Deel II*. C. Janzing, A. van den Berg, F. Kruisdijk (Red.) Assen : Van Gorcum.
- Kinet, M. (2006). *Freud & Co in de psychiatrie. Klinisch-psychotherapeutisch perspectief*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Kinet, M. (2008) Empathie en empathologie. Als het register van het imaginaire. In: Marc Hebbrecht en Ingrid Demuynck (Red.) *Empathie. Hoeksteen of struikelblok in psychoanalytische psychotherapie*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Kinet, M. (2010) A cry in the dark. Appel en antwoord in psychoanalytisch perspectief. In: W. Roelofsen e.a. (Red.) *Psychoanalytische Psychotherapie over Grenzen*. Assen: Van Gorcum p 41-50.
- Lacan, J. (1975). *Télévision*. Paris : Du Seuil.
- Loose, R. (2002). *The subject of addiction. Psychoanalysis and the administration of enjoyment*. London/New York: Karnac.
- Madge, N., Hewitt, A., Hawton, K., De Wilde, E.J., Corcoran, P., Fekete, S. Van Heeringen, K., De Leo, D., Ystgaard, M. (2008) Deliberate self-harm within an international community sample of young people: comparative findings from the Child & Adolescent Self-harm in Europe (CASE) Study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 49 p 667–677.
- Miller, D. (1994). *Women who hurt themselves*. New York: Basic Books.
- Pico della Mirandola, G. (1486) *Rede over de menselijke waardigheid*. Amsterdam : Boom klassiek, 2008.
- Mooij, A. (2002). *Psychoanalytisch gedachtegoed*. Amsterdam : Boom.
- Nieweg, E.H. (2005). De psychiater in spagaat: over de kloof tussen natuur- en geesteswetenschappen. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 47 p 239-248.
- Pascal, B. (1669) *Pensées*. Paris : Gallimard Folio, 1977.
- Proust, M. (1920-1921) *De kant van Guermantes*. Amsterdam : Bezige Bij, 1981.

- Rousseau, J.J. (1754) *Vertoog over de ongelijkheid*. Amsterdam: Boom klassiek, 2003.
- Sartre, J.P. (1943) *L'être et le néant. Essai d'ontologie phénoménologique*. Paris : Gallimard, 1976.
- Sartre, J.P. (1970) *L'existentialisme est un humanisme*. Paris : Gallimard Folio, 1996.
- Stoller, R.J. (1975) *Perversion. The erotic form of hatred*. New York: Pantheon Books.
- Suyemoto, (1998) *The functions of self-mutilation. Clinical Psychology Review*, 18/5 p 531–554
- Tocqueville, A. de (1835) *De la démocratie en Amérique I*. Paris : Flammarion, 1981.
- Verhaeghe, P. (1997). Trauma en hysteric bij Freud en Lacan. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 3, 86-99.
- Verhaeghe, P. (2002). *Over normaliteit en andere afwijkingen*. Leuven/Leusden: Acco.
- Verhaeghe, P. (2007). Aktuaalpathologie. Hoe luisteren als het spreken niet dragend is. In : Mark Kinet en Wim Vanmechelen (Red.) *Tussen ruis en storingen. De golflengte vinden in psychoanalytische therapie*. Antwerpen/Apeldoorn : Garant.
- Watson, P. (2001). *Wrede schoonheid*. Utrecht: Spectrum/Manteau.
- Winnicott, D.W. (1952). Anxiety associated with insecurity. In : *Through paediatrics to psychoanalysis*. London: Karnac Books, 1992.
- Winnicott, D.W. (1960). Theory of the parent-infant relationship. In: *The maturational process and the facilitating environment*. London: Karnac Books, 1990.
- Zizek, S. (2009) *In defense of lost causes*. New York: Verso.